

Сергій Теліженко –

кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України, голова Луганського осередку Співки археологів України. Сфера наукових інтересів: неоліт-єнеоліт Середнього Подонеччя, Гірського Криму, Галичини та Волині. До 2014 року мешкав у м. Луганськ. Починаючи з 2016 року досліджує факти руйнації археологічної спадщини в зоні проведення бойових дій на Сході України, а також в межах інженерно-технічного облаштування кордону між Україною і Росією.

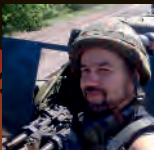
Пам'ятка з охорони культурних цінностей для військовослужбовців Збройних сил України, які виконують оперативні завдання з протидії російській агресії на Сході України

Укладач – Сергій Теліженко

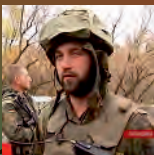
Олександр Смирнов (позивний «Заман», «Зарін»).

Старший лейтенант, заступник командира роти, ТВО ком. роти РХБЗ, 79 бригади ДШВ. Служба 2014–2015 роки. Солнцево, Изварине, Савур могила, Дякове висота Дніпро, околиці Донецького аеропорту та ін.

Денис Гречко (позивний «Доцент»).

Молодший лейтенант, командир мотопіхотного взводу 23-го окремого мотопіхотного батальйону «Хортиця» 56 окремої мотопіхотної Маріупольської бригади. Проходив службу в Секторі М, біля с. Чермалик та Новоселівка Друга Донецької області у 2015 році.

Олексій Крютченко (позивний «Археолог»).

Молодший сержант, головний сержант 5 роти 92 ОББр. Проходив службу на ВОП «ФАСАД» під м. Шахта, Луганської області у 2014–2015 роках.

Археологічні пам'ятки і війна

СПІЛКА
АРХЕОЛОГІВ
УКРАЇНИ

Видання здійснене в рамках проекту «Посилення спроможності професійної спільноти задля адвокації археологічної спадщини України» за підтримки

УКРАЇНСЬКИЙ
КУЛЬТУРНИЙ
ФОНД

Шановні побратими!

Немає нічого ціннішого, ніж ваше життя та здоров'я.

На вас чекають вдома рідні та друзі.

Так само чекали й на нас. Бережіть себе!

Ця пам'ятка підготовлена не для того, аби ускладнити вашу службу. Її мета – зорієнтувати вас у тих ситуаціях, коли у зоні бойових дій виникає загроза нищення археологічної спадщини. Люди здавна населяли ці місця. З плином часу рештки їх поселень та поховань вкрилися шаром ґрунту. Але все, що вони залишили по собі є частиною нашої історії та культури, тому дбаючи про пам'ятки ми дбаємо про Державу. Бо не може існувати країна без свого коріння.

Під час Другої світової війни прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль відмовився від пропозиції скоротити витрати на культуру заради оборони. «А за що ми тоді воюємо?» – запитав Черчилль.

Археологи-учасники російсько-української війни:

Смирнов Олександр («Заман», «Зарін»),

Денис Гречко («Доцент»),

Крютченко Олексій («Археолог»)

Всеукраїнське громадське об'єднання
«Спілка археологів України»

Пам'ятка з охорони культурних цінностей
для військовослужбовців Збройних сил України,
які виконують оперативні завдання з протидії
російській агресії на Сході України

vgosau.kiev.ua

facebook

Упорядник – Сергій Теліженко
Редактор – Яків Гершкович
Дизайн, верстка – Антон Панікарський

Видання підготовлено в рамках проекту за підтримки
Українського культурного фонду

Папір крейдований. Формат 125 x 176. Наклад 500 прим.
Друк офсетний. Гарнітури Bitter, Source Sans Pro

Друк: ТзОВ «Друкарня Папуга»
м. Львів, вул. Патона, 19/158 +38 032 297 1850
Свідцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції:
серія ЛВ №15 від 21.11.2001

© ВГО «Спілка археологів України»

14 травня 1954 році за ініціативою ЮНЕСКО в Гаазі (Нідерланди) було скликано міжнародну конференцію, в якій взяли участь представники від 56 держав, в тому числі й УРСР, правонаступницею якої наразі є незалежна Україна. За підсумками конференції її учасниками було прийнято «Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту».

30 квітня 2020 року Україна приєдналася до другого протоколу Гаазької конвенції, в якому деталізовано її застосування в період збройного конфлікту, встановлено додаткові обмеження в застосуванні принципу «військової необхідності» та посилено відповідальність за злочини у сфері охорони культурної спадщини у разі збройного конфлікту.

У статті 2.2 Закону України про охорону культурної спадщини зроблено наголос про те, що **всі об'єкти археологічної спадщини є державною власністю та перебувають під охороною держави**. Оскільки Україна ратифікувала основні міжнародні документи у сфері збереження культурної спадщини, в тому числі й в умовах збройного конфлікту, то їх дія поширюється і на українське законодавство з охорони культурної/археологічної спадщини.

Під час ведення військових дій воюючі сторони намагаються закріпитися на домінуючих висотах, тому основними археологічними об'єктами, які піддаються руйнації (або знищенню), є кургани (високі земляні насипи над давніми похованнями). Насипи цих давніх споруд використовують в якості оборонно-спостережних пунктів.

Група курганів неподалік с. Довге. Позиції російських окупаційних військ

*с. Весела гора.
Позиції російських
окупаційних військ
серед курганної групи*

В окремих випадках, кургани, які розташовуються на відстані від лінії зіткнення, в тому числі й на досить значній, руйнуються внаслідок облаштування опорних пунктів.

*с. Дачне.
Пошкодження
верхівки кургану №1*

*с. Дачне.
Яма на кургані №3*

*м. Лисичанськ,
курганна група,
уроч. Зміїне*

Відомо також про випадки, коли курганні групи, які перебувають на державному обліку та знаходяться на відстані від 15 до 20 км від лінії зіткнення, перетворені на військові об'єкти – їх охоронна зона порушена, а верхівки насипів сплановано. Такі випадки можуть розцінюватися як порушення законодавства України в сфері охорони культурної та археологічної спадщини, а також Другого протоколу Гаазької конвенції, яку Україна ратифікувала у 2020 році. У статті 6 другого протоколу Гаазької конвенції зазначено, що учинення ворожого акту проти культурних цінностей є можливим лише у випадку крайньої військової необхідності, коли «немає жодної практично можливої альтернативи для отримання рівноцінної військової переваги, за винятком тієї, яку можна отримати внаслідок учинення ворожого акту проти цього об'єкта».

1. Питання: Як зрозуміти, чи є підвищення на місцевості курганом?

Відповідь. Курганом називається земляний або кам'яний насип (іноді до 5 і вище метрів) над давнім похованням. Зустрічаються поодинокі кургани та курганні групи кількістю від двох і більше курганів, розташованих ланцюгом або скупчено, які добре виділяються на сучасній поверхні. Якщо ділянка вододілу розорювалася, то насипи можуть бути малопомітними, від 0,2 до 0,5 м заввишки. Тобто відрізнити курган можна враховуючи топографію місцевості. Курган буде відрізнитися за рахунок нехарактерного для ландшафту підвищення.

2. Питання: Що робити, якщо під час використання у військових цілях курганного насипу випадково виявлено давнє поховання або поховальний інвентар?

Відповідь. В разі, якщо ситуація не загрожує життю та здоров'ю військовослужбовця і є можливість призупинити роботу на місці виявлення знахідки, то цей варіант є оптимальним. В будь-якому разі про знахідку необхідно повідомити командира підрозділу та отримати від нього інструкцію на подальші дії.

Якщо процес руйнації є вже невідворотним і в разі відсутності загрози для життя та здоров'я військовослужбовця, при виявленні давнього поховання або поховального інвентарю необхідно діяти за наступним алгоритмом: **розчистка виявленого об'єкту, фіксація, пакування, передача.**

Розчистка. Виявлений об'єкт необхідно розчистити настільки, наскільки це дозволяють засоби – лопати та ніж.

Фіксація. Розчищений об'єкт бажано сфотографувати, використовуючи технічні засоби (наприклад камера мобільного телефону) або зробити схематичний малюнок з підписами. Фотофіксацію здійснювати з різних сторін, в тому числі й з охопленням самого кургану та місцевості навколо (за умови щоб в об'єktiv не потрапляли споруди військового характеру).

Процес розчистки краще занотувати у зошиті, блокноті або за допомогою диктофону. Під час фотофіксації бажано використовувати масштабні предмети, для того, щоб за фотографією можна було вирахувати розміри. Для цього в нагоді може стати сірниковий коробок, розміри якого стандартні або будь який предмет, розміри якого у подальшому необхідно вирахувати та записати. Під час фотофіксації також важливо вказати сторони світу, для чого знадобиться будь який предмет видовжених пропорцій, одна сторона якого буде вказувати на північ. Північний напрямок визначається за допомогою додатку у смартфоні, компасу або за природними ознаками (схід та захід сонця). Місце виявлення знахідки важливо зафіксувати за допомогою GPS навігатора, який зараз є в кожному смартфоні.

*Горищик
зі зруйнованого
поховання між
с. Лобачеве та
с. Старий Айдар*

Пакування. По завершенню розчистки та фіксації, виявлені знахідки необхідно зібрати у пакети, в які покласти паперові етикетки із зазначенням дати виявлення об'єкту та назви місця знаходження. Людські кістки бажано пакувати окремо від інших знахідок. Для пакування можна використовувати будь які пакети, але найкраще для цього підходять пакети для сміття та звичайні пакети з супермаркетів.

Передача. Виявлені знахідки важливо передати до будь якого музею (з наведених у переліку наприкінці) до якого зручно дістатися, або до Інституту археології НАН України. Для цього потрібно попередньо домовитись про це з командиром

підрозділу або офіцером СІМІС. Разом зі знахідками необхідно передати всю документацію з фіксації (записи, фотографії, GPS координати). У подальшому буде проведено обробку переданих матеріалів та підготовлено звіт, який буде зберігатися в науковому архіві закладу без дозволу ознайомлення до моменту зняття грифу секретності.

*Рештки кісток та археологічних артефактів
зі зруйнованого поховання між с. Лобачеве та с. Старий Айдар*

3. Питання: Що робити в разі виявлення археологічних артефактів під час проведення робіт з розмінування ділянки, або інших земляних робіт на місцевості?

Відповідь. Необхідно про це повідомити командира підрозділу і отримати подальші інструкції. За можливості використовуйте вищенаведений алгоритм. Короткий алгоритм передбачає, що виявлений артефакт необхідно сфотографувати на місці виявлення з різних позицій, бажано з охопленням місцевості. Для зображення сторони світу (північ) можна

покласти загострену паличку або будь який інший предмет видовжених пропорцій. Необхідно встановити GPS координату за допомогою навігаційного пристрою (будь який смартфон має цю функцію), зробити помітки в блокноті, зошиті або за допомогою диктофону, запакувати виявлену знахідку, поклавши всередину етикетку із зазначенням місця виявлення та координати і передати командирі підрозділу або офіцеру СІМІС після попередньої домовленості із ним.

Співробітники Попаснянського районного краєзнавчого музею ім. С. Іоффе та сапер, який передав археологічні артефакти до музею

4. Питання:

Для чого необхідна фіксація археологічних об'єктів та передавання виявлених предметів (разом з інформацією) до музейних установ або Інституту археології НАН України?

Відповідь. Найкраща відповідь міститься у військовому путівнику ЮНЕСКО «Захист культурної спадщини» за 2016 рік: «У стратегічному плані захист культурних цінностей у збройних конфліктах є необхідним. Уникнення руйнування чи пошкодження та будь-яке неправомірне присвоєння культурних

цінностей військовими силами, особливо іноземними військовими силами, а також їх розкрадання іншими людьми через відсутність пильності загрожує успіху місії. Це збуджує ворожість місцевого населення, пропонує противнику потужну пропагандистську зброю, підриває підтримку на внутрішньому фронті та серед союзників для подальшого прагнення до перемоги, а у випадку невдачі по запобіганню та припиненню розграбування, надає джерело доходу для ворожих недержавних збройних формувань та терористичних організацій.

Оскільки Україна розраховує на членство у Північно-атлантичному альянсі (НАТО), то важливо знати про те, що всі країни НАТО дотримуються чітких інструкцій в сфері захисту культурних цінностей. Війська НАТО беруть активну участь у міжнародних військових операціях і кожний з них передую методична підготовка з метою виховання у членів своїх збройних сил «духу поваги до культури та культурних надбань усіх народів».

Знак «Пам'ятка археології. Курган» повалений представниками російських окупаційних військ. Донеччина. Фото: Twitter Necro Mancer

**Адреси Інституту археології НАН України
та закладів культури, розташованих в зоні ООС:**

Інститут археології Національної академії наук України
м. Київ, проспект Героїв Сталінграда, 12
Контактна особа: Теліженко Сергій
(050) 531-33-68, telizhenko_s@ukr.net

Луганська область

Луганський обласний краєзнавчий музей
92700, м. Старобільськ, вул. Гімназична, 53
директор – Мілованова Олеся Володимирівна
(095) 350-26-85, (050) 531-33-68, lokm_stb@ukr.net

**Станично-Луганський краєзнавчий музей відділ
Луганського обласного краєзнавчого музею**
93600, смт Станиця-Луганська, вул. Центральна, 1
завідувач – Соколов В'ячеслав Борисович
(06472) 3-15-39

**Комунальна установа
«Біловодський районний краєзнавчий музей»**
92800, смт. Біловодськ, вул. Центральна, 154
директор – Верескун Геннадій Якович
(066) 760-47-13, (06466) 9-10-61, lokm_stb@ukr.net

**Комунальний заклад «Краєзнавчий музей Білокуракінської
селищної територіальної громади»**
92200, смт Білокуракине, вул. Історична, 61
директор – Чайка Олена Олександрівна
(06462) 2-20-38, (050) 929-61-93

**Комунальна установа
«Кремінський районний краєзнавчий музей»**
92905, м. Кремінна, Красна площа, 16
директор – Єжова Людмила Олександрівна
(06454) 3-19-78, (095) 806-28-76

**Комунальний заклад
«Лисичанський міський краєзнавчий музей»**
93120, м. Лисичанськ, проспект Перемоги, 94
директор – Задорожна Альона Анатоліївна
(06451) 7-12-90, (050) 024-25-91

**Комунальний заклад
«Марківський районний історичний музей»**
92400, смт Марківка, вул. Центральна, 29
директор – Бабенко Вікторія Іванівна
(06464) 9-17-68, (066) 485-60-06

Новоайдарський районний краєзнавчий музей
93500, смт. Новоайдар, вул. Незалежності, 7
директор – Божкова Ганна Костянтинівна
(06445) 9-41-06, (06445) 9-23-48, (050) 143-88-22

**Комунальний заклад
«Новопсковський краєзнавчий музей»**
92300, смт Новопсков, вул. Українська, 18
директор – Мельник Ольга Юріївна
(06463) 2-15-57, (095) 558-62-29

**«Районний краєзнавчий музей»
(Попаснянський район)**
93300, м. Попасна, вул. Герцена, 3
директор – Проскура Яна Віталіївна
(06474) 3-32-65, (063) 312-77-18

**Комунальна установа
«Міловський районний краєзнавчий музей
Луганської області»**
92500, смт Мілове, вул. Шкільна, 1а
директор – Подольська Світлана Миколаївна
(06465) 2-16-88

**Комунальний заклад
«Міський музей» (м. Рубіжне)**
93010, м. Рубіжне, пр. Переможців, 21
директор – Старікова Ольга Миколаївна
(06453) 6-46-76, (095) 907-39-55

**Комунальний заклад
«Троїцький районний історико-краєзнавчий музей
«Витоки» у Луганській області»**
92100, смт Троїцьке, вул. Маяковського, 20, корп. А
директор – Скляр Анастасія Володимирівна
(050) 543-94-69

Донецька область

Донецький обласний краєзнавчий музей
м. Краматорськ, вул. Академічна, 60
В.о. директора – Філонова Катерина Леонідівна
(093) 052-03-45

**Комунальна установа
«Музей історії та етнографії греків Приазов'я»**
смт Саргана, вул. Генерала Куркчи, 37-а
директор – Богадиця Тетяна Кузьмівна
(097) 152-00-68, (629) 54-02-78

**Комунальна установа
«Маріупольський краєзнавчий музей»**
м. Маріуполь, вул. Георгіївська, 20
директор – Капустнікова Наталія Олександрівна
(0629) 33-33-38

**Комунальний заклад
«Волноваський районний краєзнавчий музей»**
м. Волноваха, вул. 51 ОМБр, 4
директор – Густера Марина Володимирівна
(6244) 4-51-38

Музей історії Мар'їнського району
м. Мар'їнка, проспект Дружби, 29
директор – Рябко Валентина Олексіївна
(095) 843-62-73

**Комунальний заклад
«Костянтинівський міський краєзнавчий музей»**
м. Костянтинівка, вул. Трудова, 388
директор – Карпова Рита Миколаївна
(06272) 4-20-15

**Комунальний заклад
«Бахмутський краєзнавчий музей»**
м. Бахмут, вул. Незалежності, 26
директор – Смирнова Олена Анатоліївна
(06274) 2-25-95, 2-19-68

**Комунальний заклад
«Слов'янський краєзнавчий музей»**
м. Слов'янськ, вул. Банківська, 31
директор – Зандер Людмила Яківна
(06262) 2-66-11

